

NAČELA NORMIZACIJE IMENA

Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa
Normizacija osobnih imena u knjižničarstvu i leksikografiji,
 održanoga u Zagrebu, 15. i 16. svibnja 1996. godine. Urednica Dorica Blažević,
 izd. Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb 1996., 172 str.

U Hrvatskoj se bez sumnje već dugo vrijeme osjećala potreba da se održi skup posvećen normizaciji osobnih imena, na kojem bi se sustavno i na znanstvenoj razini proučila pojedina sporna pitanja vezana uz normizaciju imena. Znanstveni je skup održan 15. i 16. svibnja 1996. godine u Zagrebu na poticaj Sekcije za bibliografsku kontrolu Hrvatskoga bibliotekarskog društva, a nedugo potom tiskan je i Zbornik radova s toga simpozija, koji će neprijeporno pružiti mnoge dugo očekivane odgovore i u hrvatskoj leksikografiji i knjižničarstvu unijeti više reda u pisanju hrvatskih i stranih osobnih imena, kao i ujednačenija načela transkripcije i transliteracije imena pisanih nelatiničkim pismima.

Imenski sustav unutar jezičnoga sustava nekoga jezika zauzima zasebno i po mnogo čemu specifično mjesto. Pri pisanju osobnih imena uočavaju se u hrvatskom jeziku brojne nedosljednosti i kod pisanja hrvatskih imena, osobito starijih, a još znatno više to vrijedi za pisanje stranih imena koja u krajnjoj liniji i nisu dijelom hrvatskoga jezičnog sustava bez obzira na pismo kojim se služi jezik iz kojega potječu. Strana imena iz latiničkih jezika, kako je općepoznato, prema hrvatskoj se tradiciji ne podvrgavaju kriterijima fonološkoga načela na kojem se temelji hrvatski pravopis, već se prenose u liku koji odgovara pravopisnim i grafijskim načelima jezika iz kojega se ime preuzima, bez obzira što ipak u određenim slučajevima (tvorba pridjevskih oblika, deklinacija) dolazi do djelomične prilagodbe dočetak u izvornim likovima imena.

U doba ubrzane i sveopće informatizacije koju su već prihvatile ili barem započele ključne hrvatske knjižničarske i leksikografske ustanove, u prvom redu Nacionalna i sveučilišna biblioteka i Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", pokazala se nasušnom potreba za jasnim kriterijima u pisanju osobnih imena. Kod računalne obradbe baza podataka "mozgovi" računala zahtijevaju precizne i jednoznačne informacije i ne prihvaćaju rješenja tipa »može ovako, a može i onako«. Stoga urednica *Zbornika* Dorica Blažević ističe u predgovoru: »Naši napori na normizaciji imena slijede međunarodne programe na stvaranju mreže međusobno

povezanih nacionalnih popisa autora, gdje će svaki autor biti označen jedinstvenim brojem. Iz tih razloga oblik imena hrvatskih autora mora biti jedinstven u svim katalozima i publikacijama koje predstavljaju mjerodavne izvore.«

Zbornik *Normizacija osobnih imena* podijeljen je u tri tematske cjeline: I. Pisanje hrvatskih povijesnih imena; II. Pitanja transkripcije i transliteracije; III. Osobna imena u knjižničnim katalozima. U uvodnom izlaganju »Knjižničarstvo i normizacija imena« (VII–XI) Josip Stipanov iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice obrađuje važnost pitanja normizacije imena za obje ključne zadaće knjižničarstva: prikupljanje/sređivanje i korištenje/priopćavanje građe. Nužnost preciznog bilježnja i točnog navođenja imena u knjižničarstvu sve je veća posljednjih desetljeća otkada se i na međunarodnoj razini stvaraju i umrežuju jedinstveni sustavi obradbe i razmjene bibliografskih podataka.

U prvoj tematskoj skupini Stjepan Babić u radu »Načela za pisanje hrvatskih povijesnih imena« (3–10) uobličuje neke temeljne kriterije koji bi se trebali sustavno poštivati pri pisanju starijih hrvatskih imena i prezimena. Današnja se prezimena pišu prema svojem službenom zakonskome liku, bez obzira u kojoj mjeri to pisanje odstupa od normativnoga pravopisa, te stoga u likovima suvremenih prezimena imamo mnoštvo nestandardnih odraza, primjerice u pisanju raznih refleksa jata, nepoštivanju pravila o jednačenju po zvučnosti itd. Pri pisanju starijih imena, koja pripadaju kulturnoj a ne zakonskoj sferi, ona se najčešće prilagođuju suvremenoj hrvatskoj grafiji i pravopisu kako bi se izbjeglo preveliko šarenilo u pisanju imena. Mnogobrojne su razlike rezultat mijena u povijesti hrvatskoga jezika na razini različitih pisama (glagoljica, zapadna ćirilica, latinica), slovopisa, pravopisa i jezika samoga, kao i činjenice da su mnogi stari pisci latinizirali svoja imena. Problem je međutim što kriteriji takvih prilagodbi nisu dovoljno precizirani niti je jasno postavljena vremenska granica do koje se imena prilagođuju. Babić analizira različita pisanja imena poznatih hrvatskih pisaca kroz povijest kod kojih se do danas provlače neprihvatljive dvojnosti (Reljković/Relković, Zrinjski/Zrinski, Gjalski/Đalski itd.), ističući pritom kako je pri utvrđivanju ispravnoga lika uglavnom neprihvatljiv etimološki kriterij, te da u prvom redu treba primjenjivati slovopisni, a granicu slovopisu trebalo bi sustavno postaviti pod kraj 19. stoljeća, kada je prihvaćen Brozov pravopis. Jezični se pak kriterij može upotrijebiti kada se radi o Hrvatima koji su se služili nehrvatskim, najčešće latinskim imenom i prezimenom. Kod osoba koje su podrijetlom stranci i imaju strana imena, a bili su ili su se osjećali Hrvatima, trebalo bi poštivali lik imena kojim su se oni sami služili. Babić se u svom izlaganju dotiče mnogih sasvim konkretnih problema bez namjere da svoje upute i rješenja smatra konačnima. Određivanje jasnih načela normizacije imena potrebno je međutim odrediti dogovorno i potom ih sustavno i jednoznačno primjenjivati.

Darko Novaković sa zagrebačkoga Filozofskog fakulteta u radu pod naslovom »Imenik hrvatskih novolatinskih pisaca između povijesti i sustava« (11–23) upozorava na neke opasnosti pri unificiranju lika imena, ističući da višeimenost nosi ponekad važne povijesne, kulturne i jezične obavijesti. Kod latinista svih zapadnih kultura prisutna je sustavna polionimija, a hrvatska je osobitost da latinska imena, iz raznih razloga, do relativno nedavne prošlosti uglavnom nisu dolazila u dodir s narodnim jezikom. U većini nacionalnih sredina pa tako i u Hrvatskoj, u općoj su uporabi najčešće narodni likovi imena, dok latinski likovi ostaju samo za osobe nejasnoga nacionalnoga podrijetla. Takva navada donosi međutim u nekim slučajevima vrlo težak problem određivanja narodnoga imena, odnosno uspostavljanja kriterija jezične prilagodbe imena iz latinske transkripcije, ako se autor sam nije višejezično potpisivao kao primjerice Hektorović (Petre Hektorović, Petrus Hectoreus, Pietro Hettoreo). Pohrvaćivanje naših latinista najčešće se radilo jednostavno resufiksacijom (lat. *-a, -us, -ius* > *-ić*) uz ortografsku adaptaciju prethodnoga dijela prezimena, čime se nastojalo te autore otrgnuti od talijanskog, mađarskog ili drugog presizanja. Novaković ističe da iako su neka od imena kroatizirana prema nedovoljno dokumentiranim naputcima »i “krivi” oblik, koji je posvećen tradicijom i prisutan u međunarodnoj znanstvenoj komunikaciji, ima prednost pred dokumentarno ispravnim oblikom.« te »na pitanje: koje narodno ime? valja odgovoriti prizivanjem na onomastički postulat: *Ime je najtočnije u onom obliku u kojem je najčešće potvrđeno.*«, jer normu određuje tradicija, a normizacija imena hrvatskih latinista neodvojiva je od povijesti njihova proučavanja.

U izlaganju pod naslovom »Izvori i načela za izbor i oblikovanje hrvatskih autora u leksikografiji« (25–32) Igor Gostl navodi izvore kojima se u svojoj leksikografskoj djelatnosti služi Leksikografski zavod pri odabiru i oblikovanju hrvatskih autora. To su razni hrvatski bibliografski priručnici i leksikoni koji sežu u XV. stoljeće, nekolicina stranih bio-bibliografskih izvora, razni pomoćni izvori i izdanja samoga Zavoda. Načela za izbor personalija razlikuju se prema tipu samoga izdanja, a njihovo oblikovanje nastoji se tek odnedavna sustavno normizirati u svim zavodskim izdanjima, jer dosadašnja praksa nažalost nije bila ujednačena.

U radu naslovljenome »Hrvatski biografski leksikon: iskustva pri oblikovanju imena« (33–38), Aleksandar Stipčević iznosi načela ujednačavanja imenskih likova koja su suradnici Leksikografskog zavoda primjenjivali pri izradbi Leksikona, svjesni značaja toga velebnoga izdanja, koje će bez sumnje dugo vremena biti temeljem za sve proučavatelje znamenitih osoba hrvatske povijesti i suvremenice. Imena iz srednjega vijeka i renesanse u Leksikonu su sustavno kroatizirana u skladu s uobičajenim obrascima ustaljenima krajem prošloga stoljeća, što sa sobom donosi niz problema koji se rješavaju uputnicama, te se na taj način omogućuje i nehrvatskomu korisniku da se snađe pri traženju pojedine osobe u

Leksikonu. Taj će se problem, međutim, u cijelosti riješiti tek nakon izradbe cjelokupne računalne baze podataka.

Najpoznatiji hrvatski bibliolog i najbolji poznavatelj hebrejskoga, dr. Adalbert Rebić s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta, u radu pod naslovom »Oblikovanje biblijskih imena u hrvatskim prijevodima« (39–45) obrađuje probleme oblikovanja biblijskih imena pri transkripciji na hrvatski. Nakon kratkoga pregleda pisanja biblijskih imena kroz povijest, (uključujući i prvotne grčke i latinske transkripcije), koja su sva imala isti problem, primjerice transliteracije nekih hebrejskih guturala i drugih fonema koji nisu postojali u drugim jezicima,¹ ukazuje se na hrvatsku prevoditeljsku praksu koja je slijedila grčke i latinske uzore. Službeno prihvaćeni hrvatski likovi biblijskih imena primijenjeni su u *Biblijskom leksikonu*, u izdanju Kršćanske sadašnjosti. Na koncu slijede u biblijskim znanostima opće prihvaćena pravila za transliteraciju biblijskih imena.

To posljednje izlaganje uvodi u drugi dio zbornika koji obrađuje probleme transkripcije i transliteracije imena. Transliteracija je postupak prilagodbe imena kojim se grafemi (slova) jednoga sustava zamjenjuju grafemima drugoga po načelu točne supstitucije znakova bez obzira na znanu ili pretpostavljenu vrijednost pojedinoga fonema, dok se kod transkripcije imena prilagođuju prema izgovoru. Stjepan Damjanović u radu »Nešto napomena o transliteraciji glagoljičkih tekstova« (49–52) donosi neka rješenja za transliteraciju glagoljičkih tekstova na suvremeno hrvatsko latiničko pismo, ukazujući pritom i na probleme pri prenošenju glagoljice na ćirilicu i obrnuto. Upozorava i na neke praktične razlike između transkripcije i transliteracije nudeći pritom i sasvim konkretna rješenja. Na čisto tehničkoj razini zalaže se za odbacivanje nekih uobičajenih nezgrapnosti (primjerice pisanja apostrofa za jerove), jer suvremene tiskarske tehnike, omogućuju putem računala u široj uporabi bilježenje posebnih znakova tipa *ѣ*. *џ*.²

¹ Međutim, odnos između latinskoga slova *c*, hrvatskoga glasa *c* i hebrejskoga slova i glasa *sade* prikazan je na način koji može čitatelja odvesti u zabludu (str. 40). Osim toga, u Rebićevu se radu potkrale neke sitnije tiskarske pogreške, od kojih je neznodna *gof* umjesto *qof* (str. 43).

² Možda je trebalo reći da u najstarijoj glagoljici razlika između "deseteričkoga" i "dvadeseteričkoga" *i* nije bila samo u brojevnoj vrijednosti nego je imala i određeno glasovno značenje. No to je za hrvatsku glagoljicu bespredmetno, ali tiskarske pogreške u tablici na str. 50-51. i u njezinim objašnjenjima na str. 51-52. nipošto nisu bezazlene. U samoj tablici otisnuti transliteracijski znak za *dzělo* sigurno nije ono što je autor želio i može samo zbunjivati (str. 50). Pri navođenju nosnih vokala samo je pod *ѣџџ* i *џѣџџ* postavljen odgovarajući transkripcijski znak, to jest *ę* i *jo*, ali pod *ѣџџ* je stavljen znak *je* umjesto *o*, a pred *jeѣџ* nije došlo ništa (str. 51). U tablici je netočno otisnut transliteracijski znak *o* za *otrѣ* (str. 50) umjesto ispravnoga *ō*, kako je u objašnjenju (str. 52). Suprotan je slučaj sa *šta*. U tablici je ispravno *š* (str. 50), u objašnjenjima netočno *c* (str. 52).

Opsežan rad Mislava Ježića s Odsjeka za opću lingvistiku i orijentalne studije Filozofskog fakulteta pod naslovom »Transliteracija i transkripcija za neeuropska imena: izvori i način prijenosa u hrvatski jezik« (53–74) na početku obrazlaže problem, kako ga naziva "istočnoga grijeha" našega pravopisa prema kojemu se latinska i grčka imena "fonetski" zapisuju te se pritom gubi mnogo obavijesti. Iako su neki autori i u prošlom stoljeću pisali latinska imena prema izvornome pisanju, uvođenje takve, zbog preciznosti informacije donekle opravdane prakse, dovelo bi danas do brojnih problema na općekulturološkoj razini, i vjerojatno bi se samo klasičari i usko specijalizirani stručnjaci složili s takvim rješenjima. Nadalje Ježić sustavno obrazlaže načela transkripcije nekih najreprezentativnijih neeurop-skih jezika, primjerice sanskrt i drugih indoarijskih jezika (pisanih slogovnim pismom, npr. *devanagari*), potom arapskoga (pisanoga konsonantskim, glasovno-slogovnim pismom) i kineskoga (pisanoga ideogramskim pismom). Kod glasovnih i slogovnih pisama transkripcija se svodi na transliteraciju kako bi se u prenošenju sačuvala puna obavijest o imenima koja pripadaju tim jezicima. Kod ideogramskih pisama potrebno je prethodno fonetizirati zapise i preslikati ih u govorni fonetski ili fonološki lik te tek potom sustavno transkribirati u latinicu. U kineskom slučaju problem se dodatno komplicira time što još uvijek postoji nekoliko regionalnih izgovornih standarda, od kojih su najvažniji sjeverni (pekinški) i južni (kantonski), no u novije se doba sjeverni uvodi za cijelu Kinu. Pritom, u međunarodnoj uporabi, konkretno samo za kineski postoji više sustava transkripcije, od kojih je najrasprostranjenija takozvana *Wadeova*, koja je pod izravnim utjecajem engleskoga. U samoj je Kini razmjerno nedavno izrađena nova službena latinička transkripcija *pinyin*, zasnovana na sjevernom izgovoru i znatno prilagođenija suvremenu tiskarstvu te ju u posljednje vrijeme prihvaćaju gotovo sva svjetska glasila, a Ježić smatra da bi bilo preporučljivo da se usvoji i u praksi u Hrvatskoj. Kriterije koje autor ovdje iznosi za nekoliko konkretnih jezika, trebalo bi za određene svrhe u načelu rabiti za sve neeuropske jezike koji se ne služe latiničkim pismom.³

I prilog »Navođenje i citiranje latinskih i grčkih imena u prijevodima i priručnicima : transliteracija i transkripcija imena iz grčkog i latinskog jezika« (75–79) Damira Salopeka na konkretnim primjerima obrađuje neka sporna pitanja transliteracije i transkripcije grčkih i latinskih osobnih imena. Latinska se imena naravno ne transliteriraju jer se služe istim pismom, a transliteracija grčkih imena na hrvatski slijedi latinske predloške. Kod transkripcije s latinskoga općenito se slijedi tradicionalni latinski izgovor. Imena se na fonološkoj razini prilagođuju

³ Kao poseban dodatak Ježić na koncu svog priloga donosi osnovne podatke o tibetskom jeziku i pismu i o mogućnosti transkripcije. Taj je dodatak i važna inovacija i znatan doprinos u hrvatskoj stručnoj literaturi.

hrvatskomu izgovoru, a na morfološoj razini dočeti imena kroatiziraju se i uklapaju u hrvatski sklonidbeni sustav. Autor ističe i nekoliko primjera neujednačeno-ga navođenja “drugoga imena” te preporuča njihovo preuzimanje kao kretika (*Ksenofont Efeški, Erazno Roterdamski, Franjo Asiški*), a ne etnika (*Apolonije Rođanin*) ili opisne sintagme (*Apolonije iz Tijane*).

Prilog »Važniji biografski i bibliografski priručnici u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici kao pomagala u normiranju autorskih odrednica od starog vijeka do renesanse« (81-96) Ivana Kostića već naslovom upućuje na temu koju autor obrađuje. Ukazuje se na konkretne razlike u rješenjima za transliteraciju grčkih slova prema *International Organization for Standardization* (ISO), potom prema temeljnom knjižničarskom priručniku *Eva Verona, Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* te prema rješenjima koja nudi skupina hrvatskih klasičnih filologa. Smatra da bi se grčka imena u hrvatskim izdanjima trebala navoditi u izravno transliteriranom liku, a ne prema latinskoj ili drugoj prilagodbi. Ukazuje i na razlike u pisanju klasičnih i srednjovjekovnih latinskih imena.

U posljednjem radu iz te tematske skupine »Ukorigenjenost neizvornih oblika biblijskih osobnih imena i naznake rješavanja problema pisanja hebrejskih osobnih imena u hrvatskom jeziku« (97-101) Julija Koš iz zagrebačke Židovske općine zalaže se za prilagođeno hrvatsko pisanje hebrejskih imena, uključujući i imena koja pripadaju jidišu ako su pisana hebrejskim pismom. Smatra da hrvatski slovni sustav omogućuje zadovoljavajuće bilježenje hebrejskih glasova te da se ne bi trebalo hebrejska imena pisati posredništvom rješenja preuzetih iz drugih europskih jezika kako se dosada u Hrvatskoj često činilo. Predlaže dakle rješenja tipa *tz, z > hrvatsko c; sh, sch > š; ch > h; c, q > k; y > i; y > j*.

U trećoj tematskoj cjelini Zbornika *Osobna imena u knjižničnim katalogima* izlaganja uglavnom obrađuju konkretne probleme oblikovanja imena u knjižničnim katalogima te su sa čisto onomastičkoga stanovišta manje relevantna, što naravno ni na koji način ne umanjuje vrijednost samih tekstova. Stoga ću samo navesti naslove radova kako bi prikaz ovoga Zbornika ipak bio cjelovit: Aleksandra Horvat: »Oblikovanje osobnih imena u knjižničnom katalogu« (105-114); Mirna Willer: »Univerzalna bibliografska kontrola i baze podataka preglednih kataložnih jedinica za osobna imena autora« (115-130); Bisera Čaušević: »Iskustva Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu na izradbi datoteke preglednih kataložnih jedinica i uputnica« (131-155) i Tinka Katić: »Određivanje jedinstvene odrednice za imena osoba koje su, osim autora, sudjelovale u nastanku knjige i povijesti primjerka« (157-172).

Na koncu, još jedna napomena. Problem službenoga jezičnog oblika istoga imena u različitim razdobljima može biti veoma složen. Uzmimo za primjer katalonski slučaj. U nekim razdobljima prije Franca i u gotovo cijelom razdoblju

nakon Franca katalonski pravopisno-grafijski oblik imena ima službenu vrijednost te se navodi u bibliografijama, indeksima itd. No u nekim razdobljima prije Franca i za cijelo vrijeme Francove vladavine službeni je status imao samo hispanizirani oblik katalonskih imena. Slična će se pitanja pojaviti i za jezike bivših sovjetskih republika, pisane većinom prilagođenim nacionalnim ćirilicama. No u svim ne-lokalnim prilikama službeni je status imao u sovjetskom razdoblju samo rusificirani oblik prezimena, a i nekih imena. Kako se u ovom zborniku ne razmatra problematika transkripcije i transliteracije s ćirilčnih grafija, taj se problem i nije mogao obrađivati, ali on ostaje otvoren za drugu priliku.

U radu znanstvenoga skupa sudjelovali su uvaženi stručnjaci iz raznih institucija u kojima se izrađuju bibliografske baze podataka te su stoga suorganizatori skupa bili Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža" i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, a zbornik radova sa skupa promptno je objavljen nastojanjem glavnoga organizatora, Hrvatskoga bibliotekarskog društva. Valja se nadati da će većina rješenja ponuđenih u ovom Zborniku zaživjeti kroz praktičnu potvrdu, prodrijeti u normativni pravopis te da će za ovim zbornikom uslijediti i jedan široko uporabljiv normativni priručnik pisanja osobnih imena koji bi propisivao načela pisanja imena obvezatna za sve korisnike u knjižničarstvu i leksikografiji.

Dunja BROZOVIĆ RONČEVIĆ

KAPITALNO DJELO HRVATSKE ANTROPONOMASTIKE

Dr. Petar ŠIMUNOVIĆ: *Hrvatska prezimena – podrijetlo, značenje, rasprostranjenost*, Golden marketing, Zagreb 1995, 462 str.

Kad čije znanstveno stvaralaštvo broji više stotina radova koje su domaći i inozemni recenzenti ocijenili najvišim ocjenama, nepobitno je riječ o vrsnom stručnjaku, svestranom istraživaču i odličnom poznavatelju problematike kojom se bavi. Takav je znanstveni autoritet, kad je o hrvatskoj onomastici riječ, akademik Petar Šimunović.

Onomastika, dijalektologija, kulturna i jezična povijest zavičajnog mu Brača osnovna su tematika više od 400 bibliografskih jedinica. Među njima je trideset knjiga koje P. Šimunović potpisuje kao autor ili suautor. Spomenimo samo neke od njih: *Toponimija otoka Brača, Istočnojadranska toponimija* (klasična djela slavenske arealne toponomastike), *Leksik prezimena SR Hrvatske* (popis prezimena kakvim se ne može podičiti nijedan drugi slavenski narod), *Retrospektivna onomastička bibliografija* (zasad najopsežnija onomastička bibliografija u slavenskih naroda), troknjižje *Čakavski rječnik, Kazalo, Čakavski tekstovi* (najvažniji, najopsežniji i ponajbolji rječnik u svekolikoj slavenskoj dijalektologiji) ...

Deset godina nakon objavljivanja knjige *Naša prezimena – porijeklo, značenje, rasprostranjenost* (Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1985) iz tiska izlazi dopunjeno izdanje *Hrvatska prezimena – podrijetlo, značenje, rasprostranjenost* (Golden marketing, Zagreb 1995) u kojem su na petstotinjak stranica dotaknuta sva važnija pitanja vezana uz prezimena.

U uvodnom dijelu (*Uvod, str. 1-3*) autor govori o nastanku knjige čiji su začeci u rubrici *Korijeni u prezimenima* mjesečnika *Fokus*, o nastojanju da, unatoč višestoljetnoj distanciranosti od vremena formiranja prezimena, otkrije vjerojatan motiv njihova postanka, objasni im oblik i protumači razmještaj na tlu Hrvatske. Da bi prezimensku problematiku približio širem čitateljstvu, izabire popularno-znanstveni način izlaganja.

Prvi dio knjige naslovljen *Na tragu prezimenima* (str. 7-295) čini trideset poglavlja kroz koja autor znalački uvodi čitatelja u svijet prezimena. Ukazujući na bogatstvo sadržaja čitljivih iz njihovih postava, dokazuje da su prezimena vjerodostojni spomenici materijalne i duhovne kulture naroda koji ih je stvorio i koji ih čuva kao izraze neprekinuta pamćenja.

Ukratko prikazavši razvojni put imenske formule od jednoimenske do imensko-prezimenske, u kojoj je prezime stalna, nasljedna i nepromjenljiva kategorija, prelazi na analizu prezimenskog mozaika čiju svekolikost dijeli u četiri skupine: 1) prezimena od osobnih imena, 2) prezimena nadimačkog postanja, 3) etnička i etnonimska prezimena i 4) prezimena motivirana zanimanjem.

U poglavlju *Majčino prezime* autor govori o razlozima rijetke i kasne pojave metronimskih prezimena, a u sljedećem (*Tvoje je prezime priča*) upozorava na višestruku mogućnost interpretacije pojedinog prezimena te na čestu pučku etimologiju u tumačenju etimološkog sadržaja imena.

Zasebna su poglavlja posvećena prezimenima zajedničke leksičke semantike: prezimenima motiviranim rodbinskom vezom (tip *Ujević*), hidronimima (tip *Zadavec*), nadimcima (tip *Romac*), brojem kojim su redom djeca rođena (tip *Sedmak*), prezimenima temeljenim na nazivima životinja (tip *Karas*), prezimenima koja pripadaju semantičkom polju određenom anatomijom ljudskog tijela (tip *Vratović*) ...

U nekoliko je poglavlja u prvi plan stavljena tvorbena struktura prezimena: za prezimena nalik na osobna imena konstatira se da su s onomastičkog gledišta nefunkcionalna – jer, oblično identična osobnim imenima, otežavaju identifikaciju osobe. Prezimena tvorena sufiksom *-ić* koncentrirana su u središnjem štokavskom području, za razliku od prezimena na *-ac/-ec*, koja su tipična za rubove našega jezičnog prostora. Sufiks *-as* dominira u području Dinarskoga gorja, a porijeklo mu može biti slavensko ili albansko. Iz velikog mnoštva motivacijski i strukturalno različitih prezimenskih postava, autor izdvaja nepravilni patronim kao najčešći uzorak tipično hrvatskog prezimena (tip *Petrić*).

O sličnostima među prezimenima i grbovima i njihovim međusobnim razlikama riječ je u poglavlju *Prezimana i heraldika*, a o značajkama imena hrvatskih vladara govori se u poglavlju *Vladarska imena*. Poglavlje naslovljeno *Od Antigone do Štefice Cvek* analiza je pregršta antroponima (*Aretej, Faust, Glorija, Judita, Petrica Kerempuh* ...) koji pripadaju području literarne onomastike.

Prvi dio završava "posuđenom pjesmom" Ivana Goluba *Kalnovečki razgovori* satkanom od samih antroponima u kojima su zbijeni bogati sadržaji priprostoga podravskog svijeta.

U svako su poglavlje uvrštene glose o pojedinim prezimenima. Tumačeći prezime, autor navodi areal njegove rasprostranjenosti, brojnost, motivaciju, tvorbenu ga analizira, traga za najstarijim potvrdama, povezuje ga s prezimenima istoga značenjskog polja, iste osnove ili istog sufiksa.

Iz prvog dijela, kao posebno zanimljivo, izdvajamo poglavlje *Hrvatski i srpski imenski i prezimenski sustav*. O razlikama u imenskom i prezimenskom hrvatskom i srpskom sustavu može se govoriti na temelju pretežitosti pojedinih

pojava u cjelokupnoj građi, a ne na temelju sveukupnosti građe. U zajedničku sveslavensku imensku baštinu različitosti se unose već evangelizacijom koja se zbiva iz različitih središta. Srpska crkva ne priječi nadijevanje narodnih imena, a odlukama Tridentskoga koncila imenski se repertoar u Hrvata sužava na malo-brojna svetačka imena. Počeci hrvatskih prezimena naziru se već u 12. stoljeću, a Srbi ostaju bez njih sve do kraja 19. stoljeća. Do sredine ovog stoljeća Hrvati u službenoj komunikaciji rabe isključivo temeljni, stilistički neutralan imenski lik, a u Srba koji nemaju duboke tradicije zapisom utvrđenog temeljnog imena, vrlo često hipokoristici preuzimaju funkciju službenog imena. Različitost hrvatskog i srpskog antroponimikona očituje se i u čestoći pojedinih osobnih imena i prezimena. Najčešće je hrvatsko prezime *Horvat*, a srpsko *Pavlović*. Pridoda li se navedenom različit poredak sastavnica u tročlanoj imenskoj formuli (u Hrvata dodatak osobnom imenu i prezimenu dolazi na trećem mjestu – *Ivan Lacković Croata*, a u Srba se umeće između osobnog imena i prezimena – *Vuk Stefanović Karadžić*) te nazočnost kajkavskih i čakavskih dijelekatskih odlika u hrvatskim prezimenima, dobivaju se premise iz kojih se izvodi zaključak da hrvatski i srpski imenski i prezimenski sustav nije jedan ni jedinstven.

Zrenje i sudbina hrvatskih prezimena (str. 299-405) naslov je drugog dijela knjige. Početno poglavlje – *Društveni aspekti onomastičkih istraživanja u Hrvatskoj* – pregled je dosadašnjih pristupa i bavljenja imenima: od Vitezovićevih pokušaja da u imenima vidi više od jezične etikete, preko etimologije u onomastici, onomastičkog naturalizma i onomastičke fantastike do današnjih radova u kojima se, polazeći od društvene uvjetovanosti imena, pozornost usmjerava na studij onomastičkog sadržaja imena.

Slijedi poglavlje *Pomodna osobna imena i njihovo ponašanje u jeziku*. U njemu autor kritički progovara o izboru stranih osobnih imena po ugledu na junake iz filma, televizije, sporta i estrade. Birajući ime svom djetetu, valja voditi računa o mogućnostima vlastitog jezika i odlučiti se za ime koje se uklapa u fonološki, morfološki i akcenatski sustav standardnog jezika – poručuje autor.

Jednoimenska formula sačinjena od osobnog imena na iskonu je razvojnog puta imenske formule. Ona je udovoljavala potrebama identifikacije osoba na stupnju primitivne organizacije plemensko-seoskih zadruga. Razvojem društva nameće se potreba za složenijim imenskim sustavom – osobnom se imenu pridružuju različiti pridjevci kao dopunsko sredstvo identifikacije pojedinca. S vremenom oni prerastaju u stalna, nasljedna i nepromjenljiva prezimena. Sedam stoljeća bio je dug razvojni put hrvatskih prezimena: od 12. stoljeća, kada ih tek sporadično prepoznajemo kao nasljedna, do pojave Jozefinskog patenta (1780), kada postaju zakonom propisana i obvezatna za sve. Sažetak je to poglavlja *Razvitak imenske formule u Hrvata*.

Neuobičajena pojava da etnonim postane kudikamo najbrojnije prezime, kao što je to slučaj s prezimenom *Horvat* u Hrvatskoj, poticajem je traganju za uzrocima takva stanja (*Horvati u sjevernoj Hrvatskoj*). Indikativna rasprostranjenost prezimena *Horvat* na području nekadašnje Slavonije, gdje je ono, za razliku od narodnog imena, rano potvrđeno, ukazuje na to da je ono bilo svjedokom pripadnosti njegovih nositelja hrvatskoj etniji. Glavnina prezimena *Horvat* i njegovih inačica nastala je u sjevernoj Hrvatskoj za masovnih seoba hrvatskog pučanstva u 16. stoljeću, nakon turskih provala. Prisutnost prezimena *Horvat* pretkaziva je i u Međimurju. Njegov je udio u ukupnom prezimenskom fondu nekadašnjeg preloškog kotara (prema V. A. Nikonovu) 4%, a ne 1/4 kako navodi P. Šimunović.

Analizom prezimena potvrđenih za popisa 1945, koji je unatoč sustavnom i nasilnom odnarođivanju, pokazao golemu prevagu hrvatskog pučanstva u Istri, autor daje svoj doprinos obilježavanju trajnog sjedinjenja Istre s maticom Hrvatskom. Hrvatska su prezimena kao jezični spomenici, na tom području različitih pretenzija i zatiranja hrvatske prošlosti, ostala nepobitnim svjedocima, vječnim i neuništivim međašima hrvatskoga jezičnog dosega.

Poglavlje *Bošnjačkomuslimanska osobna imena i prezimena* osvrt je na muslimanska osobna imena u Bosni koja dolaze s islamom te na mladu prezimensku kategoriju. Autor je uvjeren da će iz trenutnoga pakla u kojem se nalazi, mlada bošnjačka nacija izaći i ostati prepoznatljiva i po svojim osobnim imenima i prezimenima.

Slijedi pet poglavlja o hrvatskim dijasporским prezimenima: *Prezimana u izoliranim hrvatskim naseobinama u južnoj Italiji*, *Gradišćanskohrvatska prezimena*, *Hrvati s dvije seobe*, *Sudbina hrvatskih prezimena u SAD*, *Imena i prezimena hrvatskih potomaka u Čileu*.

Preci današnjih moliških, gradišćanskih i moravskih Hrvata put svoje nove domovine krenuli su krajem 15. i početkom 16. stoljeća. Svoj su uži zavičaj s vremenom zaboravili. Prezimana tih iseljenih Hrvata danas su uglavnom blijedi ostaci jedne davne i goleme hrvatske populacije. Ona su, unatoč prilagodbama antroponimskim sustavima zemalja u koje su njihovi nositelji uselili, važni spomenici za istraživanje korijena.

U Novi svijet (SAD i Čile) Hrvati kreću u drugoj polovici 19. stoljeća pritisnuti teškim političkim i socijalnim prilikama. Prezimana prve generacije, uglavnom neukih iseljenika koji nisu dolazili iz svoje hrvatske države, čija domovina nije bila jedinstvena ni domovinska svijest uzorno odnjegovana, doživjela su velike promjene prilagodivši se uzusima tuđeg (engleskog, španjolskog) jezičnog i onomastičkog sustava (*Kralj > Carr*, *Popijevalo > Pilo*). Kasnije je hrvatsko iseljeničtvo odlazilo u svijet s jakom svijesću o svojoj domovini, čuvajući svoja prezimana kao vidljivi znak veze sa svojim korijenima i svojom Hrvatskom.

Na kraju knjige dva su kazala – *Kazalo prezimena (i osobnih imena)*, u koje su uvršteni i toponimi i (imenski, prezimenski, toponimski) sufiksi, i *Kazalo onomastičkih i drugih pojmova* – te *Bilješka o autoru*.

Prezimana su, kao što autor napisa, “zrcala etno-političkih, jezičnih, migracijskih, kulturnih i socijalnih prilika u kojima su nastajala”. Iščitavanje svih tih obavijesti iz prezimenske postave iziskuje od istraživača golemo znanje, veliki trud, strpljivost i ustrajnost u radu. Želja da i nestručnjak može slijediti misao i razumjeti tumačenje jezične strukture imenskog lika, načina njegova funkcioniranja u onomastičkom sustavu, da ga se snagom argumenta uvjeri u spomeničku vrijednost prezimena i potakne na razmišljanje o svom imenu i prezimenu i o vlastitim korijenima – sve to od pisca zahtijeva dodatni napor. P. Šimunović crpi znanje iz obilne literature, dopunjuje ga vlastitim spoznajama i nudi čitatelju. Nema li dovoljno dokaza za prihvatljivo tumačenje motivacije kojeg prezimena, problem ostavlja otvorenim ili nudi rješenje ne inzistirajući na njemu kao na jedinom mogućem i ispravnom. Ukazuje na mnoge neriješene probleme i nedovoljno istražena područja u hrvatskoj antroponimiji i onomastici uopće (vlaško pitanje, najduža prezimena, ojkonimi s “prirepcima” tipa *Biograd na moru* ...), ispravlja greške (*Zrinski*, a ne *Zrinjski*, *Đurđevićeva ulica*, a ne *Đorđićeva ulica*, genitiv prezimena *Špiljak* glasi *Špiljaka*, a ne *Špiljka* ...) a buduća istraživanja prezimenske problematike usmjerava s etimologije na bavljenje etiologijom prezimena.

Knjiga *Hrvatska prezimena – podrijetlo, značenje, rasprostranjenost* svojom stručnošću, poučnošću i poticajnošću zaslužuje ocjenu kapitalnog djela hrvatske antroponomastike. Ona će biti polazištem i obvezatnom literaturom svakom budućem bavljenju prezimenima.

Andela FRANČIĆ

NEZAOBILAZAN PRINOS ISTRAŽIVANJU HRVATSKE OTOČNE TOPONIMIJE

Vladimir SKRAČIĆ: *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*,
Matica hrvatska – ogranak Zadar, Književni krug,
Biblioteka znanstvenih djela 81, Split 1996.

U izdanju Književnoga kruga i Matice hrvatske – ogranak Zadar izašla je 1996. godine u Splitu knjiga Vladimira Skračića *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*. Ovom knjigom, koja je plod višegodišnjega predanog istraživanja, autor iznosi cjelovit prikaz zadarske otočne toponomastičke građe, što je prvi takav pokušaj ako se izuzme Skokovo poglavlje o Zadarsko-šibenskom arhipelagu u djelu *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima* 1950. godine. Uz to što je velik prinos hrvatskoj toponomastici, knjiga je i izravan apel hrvatskoj javnosti za očuvanje tih opustjelih otoka, za hitno unapređenje gospodarskih prilika te za njihovu bolju povezanost s kopnom.

Knjiga sadrži 513 stranica i 38 toponomastičkih karata u prilogu. Podijeljena je u 9 poglavlja: 1. Pristup, 2. Definicija istraživanog područja, 3. Metodologija, opis postupka, 4. Građa, 5. Referenti: supstancija i forma sadržaja, 6. Toponimski likovi, 7. Semantička obilježja toponima, 8. Zaključno razmatranje, 9. Kazalo toponima, sažetci na talijanskom i engleskom jeziku te literaura. Svako od poglavlja raščlanjeno je u niz potpoglavlja. Djelo su recenzirali akademik Vojmir Vinja i dr. Josip Lisac.

U uvodnom poglavlju, *Pristupu*, Skračić objašnjava specifičnost toponomastičkih istraživanja naspram općelingvističkih, pa kaže da su se toponomastička istraživanja dugo, posebno kod nelingvista, povezivala s povijesnim, dijakronijskim, jednom riječju etimologijskim istraživanjima, a na takvo je shvaćanje u velikoj mjeri utjecao rad Petra Skoka i primjena mladogramatičarske metode. Nadalje, zahvaljujući Skokovu utjecaju i ugledu u domaćim i međunarodnim jezikoslovnim krugovima došlo je do potpune identifikacije toponomastike i etimologije, posljedica čega je bilo uvriježeno mišljenje da je zadatak toponomastičara da traži, odgoneta i pogađa jezične sadržaje u toponimskim likovima. Budući da sa starošću imena pada i stupanj transparentnosti sadržaja u imenu, rastu i problemi tumačenja.

Moderniziranu Skokovu metodu na načelima suvremenih jezikoslovnih dostignuća i spoznaja u naše je vrijeme primijenio Petar Šimunović u monografiji

o toponimiji otoka Brača, dok su metodičku osnovicu za takav novi pristup pripremili u svojim djelima, ne baveći se posebno toponimijom, V. Vinja, R. Katičić, Ž. Muljačić, P. Tekavčić i A. Kovačec. Riječ je u prvome redu o potrebi da se toponomastičke obavijesti provjere na terenu s kojega dolaze, budući da nepoznavanje *realia* (referenta) i imena može istraživača odvesti krivim smjerom.

Skračić podsjeća da glavnina do sada tretirane toponomastičke građe sa zadarskih otoka dolazi iz pera nelingvиста, uglavnom povjesničara i geografa. Toponomastički pokušaji su rijetki i ograničeni na izolirane toponime, svodeći se ponajprije na etimološke interpretacije, a suvremeni pristup toponomastičkoj problematici prepoznaje se u vrlo malom, gotovo beznačajnom broju priloga, s obzirom na veličinu prostranstva i broj referenata. Njegov pristup materiji počiva na: 1) terenskom prikupljanju građe iz prve ruke, od ispitanika, u bilježenju građe i sistematizaciji te ubiciranju na posebne, za tu svrhu izvedene, karte prema preciznim i za sve otoke jedinstvenim načelima; 2) ravnopravnom tretmanu svih toponima, bez obzira na prirodu referenta, starost i provenijenciju jezičnih oblika, kako u pisanom dijelu rada, tako i na kartama; 3) sinkronijskom pristupu analizi svih pobilježenih toponima, bez većih nastojanja oko etimoloških razrješenja i povijesti riječi, bez posezanja za arhivskom i pisanom građom kao izvorom obavijesti. U poglavlju koje posvećuje definiranju predmeta istraživanja autor određuje načelne granice između termina *toponim*, *apelativ* i *mikrotoponim*. Razgraničuje onomastički od lingvističkoga znaka, pa kaže da između auditivne slike apelativa (*signifiant*) i njezina koncepta (*signifié*) stoji odnos (značenje) koji se po jednim smatra arbitrarnim a po drugima nužnim, i on se može spoznati samo poznavanjem sistema. Između auditivne slike toponima (toponimskog lika) i onoga što taj lik identificira (geografsku konfiguraciju, referent) ne stoji značenje (razumijevanje toponimskog lika), već identifikacijski postupak i sama identifikacija.

Vladimir Skračić je, pristupajući toponimiji zadarskih otoka, postavio sebi dvije osnovne zadaće. Prva je od njih da uspostavi cjelovit popis toponomastičke građe, što znači popis referenata koje oni predstavljaju, identifikaciju lika i referenta određenim postupkom i ubikaciju toponima na kartama koje je u tu svrhu izradio. Druga je da se sinkronijskim pristupom prikaže organizaciju te iste građe na jezičnim razinama, u kazalima i na toponomastičkim kartama. Skračić uzima u obzir građu iz svih zemljopisnih sfera do kojih dopire ljudska potreba za imenovanjem i identifikacijom: podmorja, obale, neobrađenog i obrađenog zemljišta, te naselja i artefakata. Krajnji je cilj njegova istraživanja prikazati obrađenu građu za cijelu skupinu, a ne pojedinačno od otoka do otoka.

Skupina otoka koju knjiga obrađuje broji jedanaest nastanjenih i stotinjak nenastanjenih. To su otoci od Premude do Katine u vanjskom nizu: Premuda, Škarda, Ist, Molat, Dugi otok; od Oliba do Iža u srednjem nizu: Olib, Silba, Tun, Zverinac, Rava, Lavdara, Iž i Sestrunj; dok su u unutarnjem nizu otoci od Vira do

SE rta Ugljana: Vir, Rivanj, Ugljan i Pašman. Za razliku od velikih jadranskih otoka (Krka, Cresa, Raba, Lošinja i Paga na sjeveru te Brača, Hvara, Visa, Lastova, Mljeta i Korčule na jugu) koji su samostalne, autarkične i zaokružene cjeline, zadarski i šibenski otoci drugačijih su karakteristika: manji su površinom, vrlo su raznoliki, s velikim brojem naselja, bez gradskog središta, administrativno uvijek u vezi s matičnim gradovima na obali, sve stanovništvo sudjeluje u svim djelatnostima tako da su svi seljani i ribari i pomorci i težaci i stočari, a iz toga izlazi da su sva otočna naselja postala s vremenom – spuštajući se s vrhova i pristranaka prema obali – istodobno i primorska i kopnena. Autor navodi da istraživanu skupinu karakterizira (s izuzetkom Silbe i Oliba) izduženost oblika tako da većina otoka stoji poput zida u odnosu na obalno kopno i otvoreno more iza njih. Zbog toga je čitav akvatorij zaštićen od udara najsnažnijih vjetrova, ali je istodobno otežana komunikacija s matičnim gradom i kopnom. Između lanaca vrhova koji se na većim otocima pružaju u dva paralelna niza nalaze se dobra kraška polja, pa se upravo na njima formirao najveći broj naselja (Molat, Dugi otok). Kameniti sastav dna podmorja, kao i ravne potopljene doline čine od antike do danas taj areal dobrim ribolovnim područjem.

Premda analiza demografskih procesa na zadarskim otocima nije predmet Skračićeve knjige, u zasebnom poglavlju on je proučio i osnovne karakteristike stanovništva te zaključio da demografsku sliku toga područja u prošlosti karakterizira konstantni priraštaj stanovništva, uvjetovan prirodnom prokreacijom i permanentnom imigracijom s kopna, sve do početka dvadesetoga stoljeća kad dolazi – uslijed mnoštva čimbenika – do velikih migracija prema kopnu, tako da danas populaciju popisanih otoka čini takozvani regresivni tip stanovništva.

Autor iznosi da je svaki toponomastički korpus uvjetovan izgledom ili namjenom referenta (*realia*) i potrebom govornika, korisnika prostora da tu stvarnost jezičnim sredstvima označe, lociraju i identificiraju u prostoru. Leksičke jedinice posvjedočene u toponimskim likovima nisu ništa drugo nego leksemi dotičnog standarda uzeti u trenutku imenovanja, a otvoreno je pitanje u kojoj ih mjeri danas prepoznamo kao apelative. Autor podvlači u više navrata da njegova analiza nema dijakronijski karakter, odnosno da sve u djelu zabilježene apelative uzima kao dovršene toponimske likove – iz čega proizlazi da su npr. i *Aranj* i *Voda* potpuno ravnopravni likovi, te da jednoznačnost njihove uporabe nije pomućena stupnjem razumljivosti.

Da bi prišao toponomastičkome materijalu, Skračić određuje konstitutivne čimbenike zadarskootočne toponimije pa naglašava da je zona u kojoj je ljudska prisutnost najintenzivnija ustvari središte toponomastičke iradijacije, a to su u pravilu sjeveroistočne strane otoka, koje su u blizini dobro zaštićenih uvala, kraških polja i voda. Odmah za tim po koncentraciji građe dolazi obalni pojas koji je zbog važnosti ribarstva i plovidbe morao biti dobro poznat i precizno identifi-

ran. Potom tumači da se geografske dispozicije otoka, njihov reljef – nadmorski i podmorski, a osobito kraški sastav tla, njegova vrijednost i izgled ogledaju u brojnim geografskim terminima; da je nezaobilazno značenje vjetrova u otočnoj topografiji; a upravo ti elementi određuju djelatnosti stanovništva – poljoprivredu, ribarstvo, eksploataciju kamena i proizvodnju vapna – što sve ponovno izravno utječe na toponomastičke promjene. Tako npr., kaže Skračić, zbog toga što su se mreže povlačile s kopna, prvenstvo u imenovanju imale su dobre uvale, koje su ujedno bile i ribarske pošte. A ravno morsko dno, prostim okom ponekad neopažljiva realnost, imalo je u slučaju ribarskih pošta odlučujući utjecaj u imenovanju. O tome svjedoči činjenica da su u prvim dokumentima o ribarstvu potvrđena upravo njihova imena: *Telašćica, Molašćica, Griparica, Sarakun, Trata* itd. Kraški sastav tla ogleda se geografskim terminima i toponimima: *Golotura, Golo, Goleno, grba, Greben, gropa, gruh, kamen, Krševac, kuk, lebro, Ljuto, ploča, Skras, skrača, stena, školja, škriča* itd., a slaba kvaliteta tla iščitava se iz determinanata koji prate toponomastičke imenice: *bastardi, beli, crljeni/crveni, pelavi, pisani, pogani, suhi, suri*. Autor napominje da je ribolov na lokacijama "otvorenog mora" započeo znatno kasnije nego onaj s obale, toponimski likovi su redovito recentne kreacije, uglavnom s venecijanskim pečatom, bilo u leksiku (*brak, mela, sika*) bilo u kompozicijskoj tvorbi: *Braci od Dobre, Mali Bračić od Školja, Bračić pri Mavreli, Brak za Maslovicu* i sl. Znatno su potvrđeni zemljopisni termini za razne tipove obradivog zemljišta i krčevina – kao npr. *dolac, gaj, garina, kus, laz, liha, njiva, ograda, plasa, požar, sad, vartal, teg, trs, ugrajak, zemlja* itd., a svi su hrvatski što samo za sebe govori tko je nastanjivač ovih prostora i koja je njegova primarna djelatnost. Zbog toga što zadarski otoci stoje kao zid pred kopnom, već su zarana imenovani mnogi tjesnaci i prolazi između njih: *Žaplo, Velo i Malo Žaplo, Vela i Mala Proversa, Maknare, Tesno, Veli i Mali Ždrelac*. Mali, iako brojniji, otoci nisu predstavljali poseban interes stanovništva sve do pojave intenzivnog ribolova i navigacije. To je razlog što su samo imena velikih otoka i toponomastički sustav na njima starijeg postanja – iz mediteranskog, ilirskog i romanskog supstrata – dok su imena manjih pretežito recentna. Skračić pomno bilježi i iznimke: za velike otoke (*Dugi Otok, Zverinac*) i za male (*Bivošćak, Krknata, Lagan, Lutrošnjak, Masarine, Mežanj, Tarmerka*).

Toponomastička građa upućuje na sve poznate jezične slojeve zabilježene na jadranskim otocima, od najranijih mediteranskih do suvremenih hrvatskih, novoštokavskih. Skračić se ograđuje od etimoloških analiza te izdvaja toponime u slojeve oslanjajući se na općepoznate i prihvaćene spoznaje o jadranskom toponomastičkom leksiku. Termin *predrimski* izabire da bi pokrio sve što je s jezične strane mediteransko (predilirsko) i indoeuropsko (ilirsko), pa navodi: *Aranj* s varijantama *Arvanj, Vrnj, Vrnjaška, Varanje, Načarnje, Čarnje, Arnjevo Polje, Tomažov Aranj, Lokva na Arnju, Jadro, Jadra, Jadrina, Škarda, Skrda,*

Skradišćak, Škrdonić, Hripa, Hripica, Hripnjak, Garma, Omiš, Ser, Sergara, Sergovica, Srga. U grčke prežitke ubraja: *Čuh, Galija, Gargašine, Koludrica, Krijal, Madrač, Magrovica, Šipnatka, Škar, Vabis, Žaplo.* Govoreći o *romanskom elementu* u jadranskoj toponimiji autor skreće pozornost na činjenicu da valja razlikovati barem dva razdoblja: prvo je od početaka rimske kolonizacije do dolaska Hrvata na otoke (*Banastar, japrk/japar, oštar/loštar, Kaštel, Košljin, Klunda, linga, mela, sika/seka, Saular, Trav, lokva/lokvanj, Mavar/Mavrela, Bršanj, Griparica, Turtula, Vala, Žaganj, Trata, mošuna, mrta/marta, Parsura, Paštura, Plat, Stumulj, Krknata, Mežanj, Molat, Silba, Mirice/Mirišće, Travaka, Utra, Mostir, Palačine, Padrala/Padara, Proversa, Stivanj, Mućel, Žman*); a drugo, od petnaestoga stoljeća, što znači od dolaska Venecije do danas (uglavnom je riječ o toponimima s kontaktne zone mora i obale). U završnoj fazi prvog razdoblja kao i za trajanja drugog simbioza romanskog i slavenskog jezičnog elementa dolazi do punog izražaja, a ogleda se u preuzimanju leksičkih jedinica iz prethodnog stanja i u specifičnim fonetskim i tvorbenim postupcima. Dalmatoromanski sloj prema hrvatskom stoji kao supstrat, a venecijansko-talijanski kao adstrat.

Prikupljajući građu na terenu, Skračić je snimio 34 kazete od 90 minuta, što iznosi oko 50 sati zabilježenog tonskog materijala. Anketiranja je započeo u listopadu 1986. i s prekidima ih vodio do ožujka 1990. Sve su ankete provedene *in situ* u jednome ili više navrata, i to na Silbi, Premudi, Molatu, Zapuntelu, Barguljama, Istu, Škardi, na Dugome otoku – u Velome Ratu, Veroni, Polju, Solinama, Božavi, Brbinju, Savaru, Luci, Žmanu, Zaglavu, Salima, na Tunu, Zverincu, Ravi, Lavdari, Sestrunku te Ižu. Kao u svakome terenskome istraživanju popisani su ispitanici i navedena je dob svakoga pojedinca. Riječ je o 67 ljudi, od kojih su 51 muškarac i 16 žena. Skračić je u odlasku na teren rješavao niz poteškoća, od toga da je na otoke mogao odlaziti samo vikendom, da nije uvijek bio u mogućnosti – zbog niza okolnosti koje su izvanlingvističke prirode – razgovarati s najpogodnijim ispitanikom, do toga da bi i lijep dan omeo rad jer bi izabrani govornik morao na polje ili u ribolov namjesto pred mikrofonom.

Autor se ograđuje da, iako je njegova građa prikupljena metodom izravnog anketiranja ispitanika koji su gotovo u pravilu autentični otočni govornici, njegovo istraživanje nema dijalektološki karakter niti je provedeno dijalektološkom metodologijom. Dijalektološke činjenice uzima u razmatranje onoliko koliko to zahtijeva toponomastička analiza.

Ono što svakako valja istaknuti u Skračićevu prikupljanju građe na terenu jest njegova briga da toponimske likove točno zabilježi u prostoru. Za svaki otok s pripadajućim manjim nenastanjenim otocima napravljena je po jedna toponomastička karta, podijeljena u više približno jednakih sektora, što ukupno daje 13 karata. Nakon općih podataka o svakome otoku, autor iznosi toponomastičku građu, i to

tako da uz toponim daje njegov kratki opis, te kurzivom komentar ispitanika ako je ocijenio da je to relevantno. Svaki segment od kojega je sastavljen toponim uveden je jednim slovom grčkog alfabeta. Uz svaki od toponima zabilježena je ubikacija na pratećoj karti u prilogu na kraju knjige. Na primjer, za uvalu *Vāla Smardēća* na Silbi: α SIA 1.2.11. β *Vāla Smardēća* δ uvala η *ne zove se tako po smardeli već zato što smrdi, a smrdi od gnjile alige kad se osuši, tu ima najviše alige na Silbi*; za uvalu *Gōlubovac* na Ravi; α RAC 1.1.4. β *Gōlubovac* δ razvučena uvalica λ teren je ravan i nema ničega što bi moglo uputiti na stanište golubova, kako je to redovito slučaj s ovakvim likovima; za uvalu *Dubōka* na Ižu: α IŽB 1.1.14. *Dubōka* δ uvala; kabelska kućica i trafostanica η *kad kod Duboke tučeš mušuna, odma se letrika u selu udune*; za *Pod Mārtu* na Molatu: α MOC 1.1.18. *Pod Mārtu* δ primorje i podmorje; na obali su *marte* η *ne kaže se marke; smardele su druge i od njih se pravi tang za mriže; lantiska je plod marte*; za ruševine *Sirūnjski* na Molatu: α MOE 1.3.17. β *Sirūnjski* [Pri Mirīni] δ ruševine η *bila je jedna crikvica, ali ne znan kome je svetu bila posvećena*; zato se to mjesto zove mirina; za grotu *Dubrōvnik* na Silbi: α SID 1.1.16. β *Dubrōvnik* δ *grota*; podalje od obale; opasna za plovidbu η *ta van grotu izgleda kako na karti Dubrovnik*; od nje do Mula, točno milja puta; za toponim *Zāla Drāga*: α ZVA 1.1.19. β *Zāla Drāga* δ razvučena uvala λ teren je blag i ne upućuje na takav naziv; vjerojatno je u pitanju orijentacija uvale na *buru* η *bura je tu razbila jedan olipski brod*; za teren *Glusīka* na Sestrungju: α SEB 1.2.1. β *Glusīka* δ teren η *glušć je jedna trava; na drugin školjima smreč zovu gluh*; za predio *Osićine* na Olibu: α OLD 1.1.8. β *Osićine* δ podmorje i primorje η ispitanik misli da su tu nekada bili *vosici* (torovi za svinje); dalje objašnjava da se *po olisku kaže osik, a ne vosik*.

Nakon izlaganja građe slijedi sistematizacija. Referente, zemljopisne i druge objekte Skračić je podijelio u pet prostornih klasa. Prvu klasu čine referenti iz podmorja: *braci, sike, mele*, tjesnaci i referenti obalnog podmorja. Drugu čine referenti zatečeni u obalnom pojasu, u kontaktnoj zoni mora i obale, a to su: razni tipovi uvala (*bok, draga, porat, jaz, žal, madrač, garma*), te rtovi, prevlake i sām obalni pojas (*kraj*). U trećoj su klasi predstavljeni otoci kao specifični referenti. U četvrtoj su referenti prirodnog postanja s otočnog kopna: razni tipovi terena, *presedline, konali, vrhovi* i manje uzvisine, *pristranci, izolirane geološke konfiguracije, pošumljeni prostori i vode*. U petoj su klasi artefakta – svi referenti nastali ljudskim radom ili njegovim izravnim utjecajem: *polja i dijelovi polja, ograde, doci, putovi, raskrižja, počivališta, mocire, torovi; muli i obalne instalacije; pardare, kave i japlenice; naselja, dijelovi naselja i izgrađeni objekti; ostaci materijalne kulture*.

U poglavlju *Toponimski likovi* Skračić piše o promjenama u supstanciji i formi izraza (ikavsko-ekavske potvrde, sonantno i konsonantno /r/, cakavski elementi, diftongacija samoglasnika, varijante u realizaciji, suglasnici, ispadanje

suglasnika, umetanje suglasnika i ostale pojave), o naglasku, o tvorbi likova uz koju je dan i popis sufikasa.

Potom analizira semantička obilježja toponima. U prvome potpoglavlju *Sadržaj onima* pokazuje niz elemenata koji otežavaju semantičku sistematizaciju toponomastičkoga leksika. Napominje, međutim, da je ona moguća samo za onaj dio toponomastičkog leksika koji je proziran. Pod *Semantička sistematizacija* toponima govori o: tlu, vodi, fauni, flori, razmještau u prostoru, o stvarima i prostoru za obavljanje djelatnosti te o njihovim nositeljima, o elementima duhovnoga svijeta i odnosima među ljudima, o ojkonimima, etnicima i kteticima, o anegdotici, o toponimima antroponimnog postanja, o semantizmima nepoznatih ili nedovoljno poznatih likova. Autor zaključuje da, unatoč iscrpnosti za kojom je težio, prikaz semantičkih sadržaja u toponimskim likovima ne daje odgovor na pitanje koje su bitne značajke zadarskootočne toponimije. Zbog toga je pristupio stanovitoj selekciji i uz pomoć dvaju postupaka izlučio iz cjelokupnog korpusa one sadržaje koji obilježavaju i čine posebnom upravo ovu skupinu. Prvim postupkom izdvaja sve semantičke vrijednosti koje su tipične za sve zadarske otoke, dok drugim postupkom izdvaja semantizme koji se javljaju samo na tome području pa time čine navedenu otočnu skupinu posebnom s obzirom na ostale jadranske otoke. Prvim postupkom, koji je zasnovan na načelu reprezentativnosti, Skračić je izdvojio samo one semantizme koji se javljaju na većem broju otoka u skupini, a koji su sadržani u apelativima i zemljopisnim terminima od kojih su kasnije, onomastičkim (denominacijskim) postupkom, nastali toponimi: âranj, bëli, bõk, brâk, brîg, bunâr, celîna, crîkva, crnîka, dolâc, drâga, dûb, dubõk, dugâča, dvõr, gâj, galîja, garîna, gârma, garofulîn, glâd, glâva, gõl, gõlub, gomîla, graçîna, grîba, grëdâ, grîža, grõb, grõta, grûh, gûmno, hrîpa, igrîšće, îlovaça, Ivân, jâma, japînica, jâz, jëzero, kabâ(1), kâl, kâmen, kâmenica, kaštêl, kâva, klanâc, knêz, kðlo, komõra, konâ(1), konoplîka, kozâ, kosîr, krâj, krâva, krîž, krûg, kûća, kûs, kûš, lantêrna, lâz, liha, loîšće, lôkva, lopâta, Lõvrë, lukâ, lupêž, magazin, mandrâc, Mârko, Martîn, mâslina, Mâtë, Mâvar, medvîd, mêl, mîr, mlîn, mîrta, mùl, murâva, nôzdr(v)a, nîjva, ôgrada, õsik, õštar, padrâra, pâprat, parpurëla, pëçen, pëc, pesâk, plâna, plâsâ, plât, plõça, podânak, pðlje, ponîkva, pðrat, pðšta, požâr, prîsika, pudarîca, pûnta, pût, raskrîžje, râvan, rebrõ, rîpa, rîva, řt, rûnka, rûpa, rûta, sabûn, sâd, sakatûr, samotvõrac, selõ, sîka, skrâça, slâtina, smõkva, sõl, srëdnji, stâr, stenâ, stõl, strâža, strët, studënac, šijânje, šipnâta, širõki, škâlja, škâr, škõlj, škrevâda, škriîa, škvër, tâle, tânki, târs, trâta, trîšćen, tîrn, ûgljen, vâla, vlâka, võdâ, võl, võsik, vrâna, vrâta, vřh, vřta(1), vrûlja, zâglav, zemljâ, zûb, žâl. Taj korpus Skračić dalje analizira osvrćući se na semantizam navedenih toponimskih likova, na njihovu prostornu distribuciju, na njihovo jezično podrijetlo te pokušava utvrditi u kakvoj su međusobnoj vezi ove činjenice.

Na tri stranice knjige autor je iznio specifične zadarskootočne toponimske likove, što je – na svaki način – najznatniji prinos ovoga istraživanja hrvatskoj onomastici. Navedimo samo neke iz niza, izostavljajući referente na koji se odnose: Baršćak, Bavušćak, Bratinj, Cambore, Čušćica, Čuavljak, Didina, Fućin, Funestrula, Gozdenjak, Grapača, Hrnjetina, Hrovnice, Hulija, Jakinska, Kalanji, Klunda, Komoševa, Krbušćak, Masarine, Maževo, Mljake, Movižine, Njarica, Obrajac, Oknenica, Pendulj, Permanje, Pernastica, Pocukmarak, Sparižnjak, Stumulj, Suvčeno, Svežina, Šašivo, Šćambali, Špregun, Taljurić, Tarmerka, Telašćica, Tinda, Tomanja, Tukošćak, Uabinj, Uklaje, Vapojni, Zapuasi, Žmirci itd.

Na osnovi velikog iskustva prikupljenog u pripremi ove građe Skračić predlaže (nažalost u bilješci, op. a.) da se u toponomastici izoštre neki termini, što bi bilo od velike praktične i operativne vrijednosti u semantičkim sistematizacijama i klasifikacijama. Apelira da se uz postojeći *nesonim* za otoke, uvedu i novi termini: za uvale *ormonim*, za rtove *akronim*, za tjesnace i prolaze *diaplونim*, za podmorje *talasonim*. Ovaj posljednji termin, kaže autor, upotrebljava se danas u nešto drugačijoj akcepciji, za imena mora i oceana, a čemu bi možda bolje odgovarao *pelagonim*.

U *Zaključnom razmatranju* Skračić ističe da je upravo analiza njegove građe potvrdila polazište da se zbog specifičnosti toponomastičkoga znaka valja baviti ne samo formom (što se, strogo uzevši, smatra lingvističkim planom) već posebno supstancijom sadržaja. Potom upućuje na neophodnost sustavnog i sinkronijskog i dijakronijskog pristupa svim jezičnim činjenicama, te zapaža da je njegovo priklanjanje samo sinkroniji, bez obzira na razloge, slabo mjesto knjige. Nadalje, toponomastički je izbor uvjetovan velikim brojem čimbenika iz nejezične i jezične stvarnosti, kako sâm formulira, dinamikom promjena ljudske svijesti u stalnom pomaku. Taj se izbor predstavlja kao završni čin denominacijskog postupka. Blizina mora i more sâm izdvaja zatečene zemljopisne objekte na otocima od onih na kopnu, a to se ogleda u načinu jezične organizacije u toponomastičkoj formuli. Osim toga, autohtonost i autonomija razvitka jezičnih sustava pojedinih otoka primjetljiva je na više razina, prije svega u leksiku različitim statusom identičnih formi na različitim otocima.

Analiza popisane građe pokazuje, napominje Skračić, da je veliki broj različitih konfiguracija (referenata) imenovan istim likovima, odnosno da različitoj supstanciji sadržaja ne odgovara uvijek različita forma sadržaja (formalna sličnost). S druge strane, iste supstancije imenuju se različitim formama (sadržajna sličnost). Taj proces konstanta je svakog taksonomskog sustava pa tako i toponomastičkog.

Pojava je na svim otocima, bez obzira na jezičnu praksu, da se ime jednog referenta prenosi na susjedne, s različitim sadržajem od onoga od kojega je preuzelo lik. Ima slučajnosti u kojima je preživjela samo naknadno prenesena forma, dok je ona u kojoj je zabilježen samo prvi impuls nestala ili je referent dobio novo ime.

Broj polaznih likova *de facto* se ne mijenja, jer imenovodavci rabe jezične postupke prefiksacije i sufiksacije, uz stvaranje prijedložnih, pridjevskih i imeničnih determinanata.

Prve forme uporabljene za gradnju toponimskih likova bile su opće, konkretne imenice – apelativi. One su različitim denominacijskim postupcima prelazile u toponime. Zamjetljiva je veća skupina toponima nastala preuzimanjem poznatih likova iz supstrata, danas neprozirna sadržaja. Skračić je mišljenja da je neprijeporno najznačajnija skupina likova ona koja dolazi sa zadnjim nastanjivačima otoka – s hrvatskim živiljem. Upravo na osnovi proučene građe autor zaključuje da Hrvati koji dolaze na zadarske otoke predstavljaju vrlo homogen etnički korpus.

Nadalje, za razliku od fitonimijskih, ornitonimijskih ili ihtijonimijskih popisa, u kojima je broj jedinica unaprijed poznat i definiran, u toponimiji se u konceptualizaciju forme objekta uključuje i niz novih čimbenika, što izravno utječe na to da toponimi, kao i apelativi, predstavljaju otvoren popis. Zato je sistematizacija i klasifikacija objekata o kojima je riječ u knjizi bila jedno od najdelikatnijih mjesta.

U zaključnici autor apelira na istraživače s područja toponomastike da se prihvate izrade dobrih popisa građe za velik broj jadranskih otoka i otočnih cjelina, kao i obale. Valja raditi brzo, jer je upravo ova građa pokazala da velik broj toponima to *de facto* više nije ili su na putu da to prestanu biti. Ostali su naime bez sadržaja. Iščeznut će i im i likovi, iščeznut će i mnogi artefakti. Hrvatska jezična baština ostat će na taj način osakaćena.

Zrnka MEŠTROVIĆ

Zoran GREGL, Ivan RUŽIĆ, Mladen ŠVAB, Dubravka TEŽAK:
Zagrebačke ulice, Naklada Zadro u suradnji s Muzejom grada Zagreba,
Biblioteka Novi hrvatski priručnici, Zagreb, 1994, XII + 320 str.

Među inim izdanjima, grad je Zagreb o svojoj 900. obljetnici dobio i reprezentativnu monografiju u kojoj je leksikografski obrađena većina današnjih imena zagrebačkih naselja, ulica i trgova. Iako to nije prvi takav priručnik o Zagrebu, za cijelo je najcjelovitiji i ujedno lijepo opremljen fotografijama zagrebačkih znamenitosti i osoba koje su u glavnome gradu Hrvatske zavrijedile svoje ulice.

Sustavno imenovanje zagrebačkih ulica započinje u drugoj polovici prošloga stoljeća, konkretnije g. 1878., kada se ukida dotadanja navada brojevnoga obilježavanja kuća u Donjem Gradu. Namjera je prvotnoga Odbora za imenovanje ulica bila da se pri davanju pojedinih imena slijede neki unaprijed zadani obrasci kako bi sustav imena odražavao određeni logičan plan i ujedno predvidio principe imenovanja za buduće širenje grada. Od tih se načela nažalost prečesto odstupalo. Prvi je cjelovit pregled imena zagrebačkih ulica tiskan pod naslovom *Ulice, ceste, trgovi i šetališta u slobodnom i kraljevskom gradu Zagrebu godine 1929*. Od prvotnih su imena neka opstala do današnjega dana, no mnoga su prateći događanja naše burne povijesti doživjela tijekom desetljeća brojne mijene. U ovoj su knjizi obuhvaćena i sva preimenovanja uvedena nakon uspostave demokratske vlasti u Hrvatskoj, odnosno od g. 1990. do srpnja g. 1994.

Od preko 1100 natuknica obrađenih u knjizi, više od 800 posvećeno je životopisima osoba po kojima su imenovane zagrebačke ulice i trgovi. Iako je utvrđivanje točnoga identiteta i preciznih podataka o pojedinim osobama često bio vrlo zahtjevan posao što je iziskivao dugotrajno istraživanje po knjižnicama i arhivima, taj je dio građe s čisto toponomastičkoga gledišta manje zanimljiv. Isto vrijedi i za imena nastala prema povijesnim događajima ili znamenitim gradskim institucijama. U knjizi su sva ta imena sustavno obrađena, a izostavljena su jedino sasvim prozirna imena nastala prema imenima hrvatskih gradova, rijeka, predjela i slično, tipa *Koranska ulica, Unska, Zagorska, Bračka, Rapska* itd. To je vrlo velik dio korpusa sveukupne zagrebačke gradske toponimije, koji bi svojim opsegom bez sumnje znatno opteretio knjigu, a zbog lako prepoznatljive motivacije ne bi bitno pridonio njezinoj obavijesnosti.

Zagrebačku je gradsku i prigradsku toponimiju, kao vjerodostojne čuvarke jezične i povijesne baštine, obrađivao svojedobno i najveći hrvatski toponomastičar Petar Skok, a u više navrata manjim priložima i Petar Šimunović. Mnoga se

tumačenja nekih manje prozirnih imena iščitavaju i kroz djela naših povjesničara, koji su godinama marno proučavali pisana svjedočanstva zagrebačke povijesti. Jer imena ne nastaju slučajno već su najčešće povijesno uvjetovana te svojim likom i značenjem vjerno oslikavaju trenutak svojega postanja. Većina je rezultata raznorodnih dugogodišnjih istraživanja objedinjena i pregledno abecednim redom izložena u ovoj monografiji.

Među inima, objašnjavaju se i imena koja su i mnogim zagrepčanima često nejasna. Navest ću ovom prilikom samo neke od najpoznatijih zagrebačkih toponima manje prozirne motivacije: *Harmica*, prvotno ime glavnoga gradskog trga, a danas samo ime prolaza na Jelačićevu trgu, potječe od mađarskoga *harminc* 'trideset', jer se na trgu nalazio ured za ubiranje poreza u iznosu tridesetog dijela vrijednosti robe što se donosila na prodaju. *Vlaška ulica*, u srednjovjekovnim se ispravama bilježi kao *Vicus Latinorum*, nazvana je po od starine potvrđenom nazivu *Vlah* za Talijane, odnosno Latine. Glavna gradska ulica *Ilica* nazvana je prema istoimenom potoku koji u sebi nosi praslavenski hidronimijski apelativ **il* > *ilovača* 'glina'. Imena prisavskih naselja *Siget* i *Sigećica* nastala su od mađ. *sziget* (ne kao što stoji *sighet*, *zigeth*) 'otok', *Kustošija* < *kustos* 'čuvar katedrale', *Peščenica* < pijesak što ga donose medvednički brzaci, *Prečko* prema posjedima koji su se nalazili preko Save, *Špansko* < *špan* 'upravitelj feudalnog posjeda', *Remete*, *Remetinec* < *eremit* (*remeta*) 'pustinjak', prema pavlinima u samostanu itd.

Neka se imena u ovoj knjizi međutim ne tumače, iako u toponomastičkoj literaturi za njih postoje uvjerljiva objašnjenja. Primjerice *Cmrok*, u 17.st. *Cmrek* < smreka, *Dotrščina* (nekoć *Doktorščina*, *Doktorovščina*),² odnosno *Dotrščinska ulica* vjerojatno po doktoru, učitelju kaptolske bogoslovije, koja se nazivala i "doktorskog školom"; iako je moguće da je ime tvoreno od *do* + *trska* 'zemljište s mnogo trske'; turopoljsko selo *Pleso*, uz koje se nalazi istoimena zračna luka krije u svom imenu općeslavenski hidronimijski apelativ **pleso* 'podvodna livada, jezerce' itd.

Zagrebačke ulice vrijedna je i iznimno obavijesna knjiga objavljena u biblioteci *Novi hrvatski priručnici*, te će upravo kao koristan priručnik poslužiti svakomu tko se želi podrobnije upoznati s poviješću skrivenom u imenima ulica, trgova i naselja našega glavnoga grada.

Dunja BROZOVIĆ RONČEVIĆ

Milan NOSIĆ: *Hrvatski obratni prezimenar*,
Hrvatsko filološko društvo, Rijeka, 1995, 469 str.

Objavljivanjem *Hrvatskog obratnog prezimenara* hrvatska je antroponomastika obogaćena još jednim djelom. Ovaj novi antroponomastički priručnik sadrži 96.121 prezime, a izvor toj građi jest popis stanovništva u Republici Hrvatskoj 1948. g. Stoga obuhvaća ne samo hrvatska prezimena već i prezimena ostalih stanovnika Hrvatske. Prezimenar, kako mu samo ime kazuje, donosi popis tih prezimena abecednim redom prema posljednjem slovu prezimena. Prema tome, popis počinje prezimenima koja završavaju na *-aba*, a posljednja su prezimena sa završetkom *-vž*. Iz takvoga rasporeda doznajemo npr. kako je u Hrvatskoj najmanje prezimena što završavaju na *-dž* (svega 3 prezimena), a zatim na *-w* (8 prezimena), na *-x* (13 prezimena), na *-đ* (25 prezimena), na *-u* (96 prezimena, od toga jedno na *-ii*) te na *-b* i *-ž* (po 153 prezimena). Zatim po rjetkoći slijede prezimena što završavaju na *-nj*, *-p*, *-f*, *-d* i *-m*, *-lj*, *-č*, *-g* i *-y* te *-j*. S druge strane, kao što se moglo i očekivati, daleko najviše prezimena završava na *-ć* (10.821 prezime). Taj broj ne obuhvaća prezimena sa završnim fonemom *-ć* koji se grafijski realizira drukčije (npr. *-cs* ili *-ch*). Zatim po čestotnosti slijede prezimena što završavaju na *-r*, pa na *-a*, te na *-i* i *-k*.

Samom prezimenaru prethodi kratak Predgovor u kojemu je dat teorijski pristup prezimenima kao vrsti antroponima, uz napomenu o starosti hrvatskih prezimena u odnosu na druge slavenske narode. Ističe se važnost prezimena pri istraživanju povijesne dijalektologije i osobito tvorbe riječi, a naravno i pri istraživanju pojedinih rodoslovlja.

Autor preporučuje uporabu obratnog prezimenara zajedno s "Leksikom prezimena Hrvatske" (Zagreb 1976) da bi se dobio uvid u čestotnost pojedinoga prezimena i njegovu rasprostranjenost unutar hrvatskih granica.

Prezimenar pruža korisnu građu i za različita jezikoslovna istraživanja (osobito onomastička). Stoga će svima koji se žele detaljnije baviti hrvatskim prezimenima *Hrvatski obratni prezimenar* ubuduće biti nezaobilazni priručnik.

Sanja VULIĆ